

EVROPSKÝ VÝBOR PRO SOCIÁLNÍ PRÁVA

ROZHODNUTÍ O ODŮVODNĚNOSTI

Přijato: 15. května 2018
Oznámeno: 31. května 2018
Zveřejněno: 1. října 2018

Transgender Europe a ILGA-Europe proti České republice
stížnost č. 117/2015

Evropský výbor pro sociální práva, výbor nezávislých expertů založený podle článku 25 Evropské sociální charty (dále jen „Výbor“), na svém 299. zasedání ve složení:

Giuseppe PALMISANO, předseda
Monika SCHLACHTER, místopředsedkyně
Karin LUKAS, místopředsedkyně
Eliane CHEMLA, zpravodajka
Birgitta NYSTRÖM
Petros STANGOS
József HAJDU
Marcin WUJCZYK
Krassimira SREDKOVA
Raul CANOSA USERA
François VANDAMME
Barbara KRESAL
Kristine DUPATE

jemuž asistoval Henrik KRISTENSEN, zástupce tajemníka,
po poradách konaných ve dnech 25. ledna, 20. března a 15. května 2018,
na základě zprávy, kterou předložil Raul CANOSA USERA,
vynesl toto rozhodnutí, které bylo přijato posledně uvedeného dne:

ŘÍZENÍ

1. Stížnost podaná organizacemi Transgender Europe a ILGA-Europe byla doručena dne 30. března 2014.
2. Transgender Europe a ILGA-Europe tvrdí, že právní povinnost podstoupit sterilizaci uložená v České republice transgender osobám, které si přejí provést změnu osobních dokladů tak, aby tyto doklady odpovídaly jejich genderové identitě, porušuje článek 11, a to samostatně nebo s ohledem na ustanovení o zákazu diskriminace v preambuli Evropské sociální charty z roku 1961 (dále jen „Charta z roku 1961“).

3. Dne 9. září 2015, s odkazem na článek 6 Protokolu z roku 1995 zakládajícího systém kolektivních stížností (dále jen „Protokol“), Výbor prohlásil stížnost za přijatelnou.
4. V rozhodnutí o přijatelnosti Výbor vyzval vládu, aby do 17. listopadu 2015 předložila své písemné stanovisko k odůvodněnosti stížnosti.
5. Výbor v souladu s čl. 7 odst. 1 Protokolu vyzval smluvní strany Protokolu a státy, které učinily prohlášení podle čl. D odst. 2 Charty, aby do 17. listopadu 2015 předložily případné připomínky k odůvodněnosti stížnosti.
6. Dne 2. října 2015 vláda požádala o prodloužení lhůty pro předložení stanoviska k odůvodněnosti. Předseda Výboru prodloužil tuto lhůtu do 17. prosince 2015. Stanovisko vlády k odůvodněnosti bylo doručeno dne 14. prosince 2015.
7. Organizacím Transgender Europe a ILGA-Europe byla stanovena lhůta pro vyjádření ke stanovisku vlády do 30. března 2016. Odpověď byla doručena dne 24. března 2016.
8. Předseda vyzval podle článku 32A jednacího řádu Výboru organizaci ADF International, aby předložila své stanovisko, které bylo doručeno dne 28. července 2016.
9. Dne 17. května 2017 byly doručeny doplňující informace organizace Transgender Europe.

PODÁNÍ ÚČASTNÍKŮ ŘÍZENÍ

A. Stěžovatelské organizace

10. Transgender Europe a ILGA-Europe žádají Výbor, aby rozhodl, že situace v České republice je v rozporu s článkem 11 buď samostatně, nebo s ohledem na zákaz diskriminace v preambuli Charty z roku 1961, a to z toho důvodu, že transgender osobám, které si přejí provést změnu v osobních dokladech tak, aby tyto doklady odpovídaly jejich genderové identitě, je uložena právní povinnost podstoupit sterilizaci.

B. Žalovaná vláda

11. Vláda navrhuje, aby Výbor rozhodl, že stížnost je ve všech svých částech nedůvodná.

DALŠÍ STANOVISKA

ADF International

ADF International je celosvětovým partnerem organizace *Alliance Defending Freedom* a prosazuje právo osob na svobodu víry a hájí svobodu vyznání, nedotknutelnost života a manželství a rodinu na celém světě.

12. ADF International uvádí, že vnitrostátní pravidla, která upravují operativní změnu pohlaví, nespádají do působnosti článku 11, jenž upravuje zajištění dostupnosti zdravotních služeb a vzdělání. Věc předložená Výboru se netýká přístupu ke zdravotní péči ani zdravotního vzdělávání. Operativní změna pohlaví je v České republice nepochybně dostupná. Předmětem stížnosti jsou požadavky stanovené zákonem osobám, které usilují o změnu úředních dokladů. Tato otázka nespadá pod článek 11.
13. Zásada informovaného souhlasu není v Chartě výslovně zmíněna, nicméně bylo konstatováno, že je součástí práva na zdraví chráněného mezinárodními dokumenty, včetně Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

14. ADF International cituje obecný komentář č. 14 Výboru OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva, ve kterém se uvádí, že právo za zdraví obsahuje jak svobodu, tak oprávnění. Svoboda zahrnuje právo na ochranu před zásahy, jako například právo nebýt mučen či bez souhlasu podroben lékařské péči nebo pokusům. ADF International zdůrazňuje, že lékařská péče bez souhlasu se řadí mezi mučení a lékařské pokusy. Podle ADF International je tedy třeba na projednávanou věc nahlížet v kontextu tohoto typu zacházení, mezi které patří zásahy bez vědomí pacienta nebo pokračování v zásazích i přes jeho nesouhlas. Jedná se o zásadní moment, neboť cílem je zajistit, aby lidé podstupovali léčbu pouze tehdy, rozumí-li její podstatě a jsou-li na základě tohoto porozumění ochotni ji podstoupit i se všemi jejími riziky a výhodami.
15. ADF International tvrdí, že je dezinterpretací tohoto konceptu tvrdit, že k porušení dochází, rozhodne-li se jednotlivec podstoupit operativní změnu pohlaví, pakliže byl informován o jejích výhodách a rizicích. Chirurgický zákrok není státem předepsán ani požadován a je prováděn pouze na základě informovaného souhlasu jednotlivce.
16. Skutečnost, že stát může požadovat, aby před změnou rodného listu nebo dalších úředních dokladů došlo ke změně pohlaví, nenutí jednotlivce tento zákrok podstoupit. Připustit opak by znamenalo, že by stát byl nucen uznat za ženu osobu, která je biologicky a geneticky mužem a která se může jako muž rozmnožovat. Státy by měly mít široký prostor pro uvážení, a to zejména v oblastech vyvolávajících citlivé morální a etické otázky, na kterých neexistuje shoda. Je zřejmé, že ve státech Rady Evropy existují k této problematice značně odlišné přístupy.
17. Výbor by proto měl při rozhodování o předložené stížnosti přihlížet především ke skutečnosti, že v této oblasti byl obzvláště aktivní Evropský soud pro lidská práva, neboť je zájem na vytvoření soudržného systému judikatury o lidských právech, který bude konsistentně chránit základní práva.

PŘÍSLUŠNÉ VNITROSTÁTNÍ PRÁVO A PRAXE

18. Ustanovení § 29 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, zní:

„§ 29

Změna pohlaví

Změna pohlaví člověka nastává chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce a přeměně pohlavních orgánů. Má se za to, že dnem změny pohlaví je den uvedený v potvrzení vydaném poskytovatelem zdravotních služeb.

Změna pohlaví nemá vliv na osobní stav člověka, ani na jeho osobní a majetkové poměry; manželství nebo registrované partnerství však zaniká. O povinnostech a právech muže a ženy, jejichž manželství zaniklo, ke společnému dítěti a o jejich majetkových povinnostech a právech v době po zániku manželství platí obdobně ustanovení o povinnostech a právech rozvedených manželů ke společnému dítěti a o jejich majetkových povinnostech a právech v době po rozvodu; soud rozhodne, a to i bez návrhu, jak bude každý z rodičů napříště o společné dítě pečovat.“

19. Ustanovení § 21 až 23 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, zní:

„Díl 4

Změna pohlaví transsexuálních pacientů

§ 21

(1) Změnou pohlaví transsexuálních pacientů se pro účely tohoto zákona rozumí provedení zdravotních výkonů, jejichž účelem je provedení změny pohlaví chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce. Transsexuálním pacientem se rozumí osoba, u níž je trvalý nesoulad mezi psychickým a tělesným pohlavím (dále jen „porucha sexuální identifikace“).

(2) Chirurgické výkony směřující ke změně pohlaví lze provést pacientovi,

a) u něhož byla jednoznačně stanovena porucha sexuální identifikace a prokázána schopnost žít trvale jako osoba opačného pohlaví a

b) který neuzavřel manželství nebo který nevstoupil do registrovaného partnerství anebo do obdobného svazku osob stejného pohlaví v cizině, popřípadě prokáže, že jeho manželství nebo registrované partnerství anebo obdobný svazek zaniklo.

(3) Chirurgické výkony směřující ke změně pohlaví se provedou pacientovi, který dovršil věk 18 let, a to na základě

a) jeho písemné žádosti a

b) kladného stanoviska odborné komise.

(4) Chirurgické výkony směřující ke změně pohlaví se provedou pacientovi zbavenému způsobilosti k právním úkonům, a to na základě

a) písemné žádosti zákonného zástupce pacienta; tím není dotčeno ustanovení § 35 zákona o zdravotních službách,

b) kladného stanoviska odborné komise a

c) souhlasu soudu, který je místně příslušný poskytovateli.

(5) Změnu pohlaví nelze provést pacientovi, který je ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody, zabezpečovací detence nebo v ochranném léčení.

§ 22

(1) Odbornou komisi ustavuje ministerstvo. Členy odborné komise jsou

a) zdravotnický pracovník, který je zaměstnancem státu zařazeným na ministerstvo,

b) lékař se způsobilostí v oboru sexuologie,

c) lékař se způsobilostí v oboru psychiatrie,

d) klinický psycholog,

e) lékař se způsobilostí v oboru diabetologie a endokrinologie,

f) lékař se způsobilostí v oboru urologie nebo gynekologie a porodnictví,

g) právník se znalostmi v oblasti zdravotnického práva.

(2) Člen odborné komise nesmí být v pracovněprávním nebo obdobném vztahu k poskytovateli, nesmí být členem kontrolního orgánu poskytovatele nebo statutárním orgánem, členem statutárního orgánu nebo společníkem poskytovatele.

(3) Žádost pacienta nebo zákonného zástupce pacienta předá poskytovatel neprodleně ministerstvu; k žádosti připojí souhlasné stanovisko ošetřujícího lékaře se způsobilostí v oboru sexuologie s provedením změny pohlaví.

(4) Pacient a zákonný zástupce pacienta je vždy přizván k jednání odborné komise, které se koná nejpozději do 3 měsíců ode dne podání žádosti pacienta nebo zákonného zástupce pacienta. Odborná komise podá pacientovi a zákonnému zástupci pacienta informaci o povaze zdravotního výkonu, jeho trvalých následcích a možných rizicích a ověří, zda pacient a zákonný zástupce pacienta této informaci plně porozuměl a zda k podání žádosti dospěl pacient a zákonný zástupce pacienta zcela dobrovolně. Jde-li o pacienta uvedeného v § 21 odst. 4, přihlédne k jeho rozumové vyspělosti.

(5) Záznam o podání informace podepíše členové odborné komise, pacient a zákonný zástupce pacienta. Součástí záznamu je též názor pacienta zbaveného způsobilosti k právním úkonům. Není-li pacient s ohledem na svou rozumovou vyspělost schopen názor vyslovit nebo záznam podepsat, uvede se tato skutečnost v záznamu.

(6) Odborná komise po projednání žádosti vypracuje písemné odborné stanovisko, ve kterém zhodnotí, zda jsou splněny veškeré podmínky k provedení změny pohlaví; zároveň uvede dobu platnosti stanoviska a přitom zohlední naléhavost provedení zdravotního výkonu. Ke kladnému stanovisku s provedením změny pohlaví je zapotřebí souhlasu všech členů odborné komise. V případě, že se souhlasu všech členů nepodaří dosáhnout, odborná komise ve svém stanovisku popíše důvody, které k tomu vedly. Odborná komise předá ministerstvu odborné stanovisko ve 3 vyhotoveních a kopii záznamu z jednání.

(7) Ošetřující lékař pacienta, který provedení zdravotního výkonu doporučil, může být k jednání odborné komise přizván, avšak během rozhovoru členů komise s pacientem nesmí být ošetřující lékař přítomen.

(8) Součástí zdravotnické dokumentace vedené o pacientovi je

- a) písemná žádost pacienta nebo zákonného zástupce pacienta,
- b) kopie souhlasného stanoviska ošetřujícího lékaře se způsobilostí v oboru sexuologie,
- c) záznam z jednání odborné komise a
- d) stanovisko odborné komise.

(9) Ministerstvo předá

a) kopii stanoviska odborné komise a kopii záznamu z jednání odborné komise pacientovi nebo zákonnému zástupci,

b) 2 vyhotovení stanoviska odborné komise poskytovateli pro založení do zdravotnické dokumentace podle odstavce 8 a předání soudu podle odstavce 10 a kopii záznamu z jednání odborné komise.

(10) Návrh na udělení souhlasu s provedením změny pohlaví podává soudu poskytovatel. Poskytovatel k návrhu připojí písemnou žádost pacienta nebo písemnou žádost zákonného zástupce pacienta, vyjádření pacienta zbaveného způsobilosti k právním úkonům a stanovisko odborné komise. Není-li pacient s ohledem na svou rozumovou vyspělost schopen vyjádření učinit, poskytovatel uvede tuto skutečnost s jejím odůvodněním v návrhu.

§ 23

(1) Provádění změny pohlaví lze započít, jestliže k tomu pacient bezprostředně před jejím započítáním udělil písemný souhlas.

(2) O provedení změny pohlaví vydá poskytovatel pacientovi potvrzení.“

20. Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, zní:

„Čl. 3

Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.“

21. Účastníci řízení ve svých podáních dále odkazují na tyto právní předpisy:

- zákon č. 198/2009 Sb. o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon),
- zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů: zákaz diskriminace.
- zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů: zákaz diskriminace.
- zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů: sdílené důkazní břemeno.
- zákon č. 115/2006 Sb. o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů,
- zákon č. 296/2008 Sb. o zajištění jakosti a bezpečnosti lidských tkání a buněk určených k použití u člověka a o změně souvisejících zákonů (zákon o lidských tkáních a buňkách).
- zákon č. 372/2011 Sb. o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách), ve znění pozdějších předpisů: informovaný souhlas,
- zákon č. 133/2000 Sb. o evidenci obyvatel a rodných číslech a o změně některých zákonů,

- zákon č. 301/2000 Sb. o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů,
- předpisy týkající se změny občanství po sexuální terapii.

PŘÍSLUŠNÉ MEZINÁRODNÍ DOKUMENTY

A. Rada Evropy

1. Výbor ministrů

22. Doporučení Výboru ministrů CM/Rec(2010)5 ze dne 31. března 2010 členským státům ohledně boje proti diskriminaci na základě sexuální orientace a genderové identity:

„20. Požadavky, které je třeba splnit pro právní uznání změny pohlaví, včetně požadavků na změny fyzické povahy, by měly být průběžně přezkoumávány za účelem odstranění těch požadavků, které by mohly být zneužitelné.

21. Členské státy by měly podniknout příslušné kroky k tomu, aby zajistily plné právní uznání změny pohlaví osoby ve všech oblastech života, zejména umožněním změny jména a pohlaví v úředních dokladech rychlým, transparentním a přístupným způsobem; členské státy by rovněž ve vhodných případech měly zajistit odpovídající uznání a změny nestátními subjekty v případě klíčových dokumentů, jako jsou potvrzení o vzdělání nebo zaměstnání.“

2. Parlamentní shromáždění

23. Rezoluce č. 1728 (2010) ze dne 29. dubna 2010, nazvaná „Diskriminace na základě sexuální orientace a genderové identity“:

„...“

Shromáždění tedy vyzývá členské státy, aby se zabývaly těmito otázkami a zejména aby:

...

Zajistily, že úřední doklady uvádějí jednotlivcem požadovanou genderovou identitu, a to bez předchozí povinnosti podrobit se sterilizaci nebo jinému zdravotnímu zákroku, jako je operativní změna pohlaví a hormonální terapie.“

24. Rezoluce č. 2048 (2015) ze dne 2. dubna 2015, nazvaná „Diskriminace transgender osob v Evropě“:

„...“

Shromáždění v kontextu těchto úvah vyzývá členské státy, aby:

...

Přijaly rychlé, transparentní a dostupné postupy právního uznání pohlaví, které budou založené na právu na sebeurčení, včetně zrušení sterilizace a dalších lékařských požadavků, jako je diagnostika duševního zdraví.“

3. Evropský soud pro lidská práva

Relevantní rozsudky Evropského soudu pro lidská práva

25. Ve věci *A. P., Garçon a Nicot proti Francii*, rozsudek ze dne 6. dubna 2017, Soud rozhodl, že stanovením podmínky podrobit se sterilizaci nebo léčbě, která s vysokou pravděpodobností vede ke sterilitě, pro osoby usilující o změnu jména a pohlaví v rodném listě tak, aby odpovídalo jejich genderové identitě, bylo porušeno právo na soukromí zaručené článkem 8 Úmluvy.

26. Ve věci *Van Kück proti Německu*, rozsudek ze dne 12. června 2003, Soud mimo jiné rozhodl, že došlo k porušení článku 8 Úmluvy (právo na respektování soukromého a rodinného života). Soud prohlásil, že genderová identita je jednou z nejintimnějších stránek soukromého života jednotlivce, a proto není přiměřené požadovat po stěžovateli, aby prokázal zdravotní nezbytnost léčby. Mezi zájmy pojišťovny na jedné straně a zájmy jednotlivce na straně druhé nebyla zachována spravedlivá rovnováha.
27. Ve věci *Y. Y. proti Turecku*, rozsudek ze dne 10. března 2015, Soud rozhodl o porušení článku 8 Úmluvy (právo na respektování soukromého a rodinného života), když zjistil, že stěžovateli nebyl po dobu mnoha let udělen souhlas s provedením operace [operativní změna pohlaví], čímž Turecko porušilo právo na respektování jeho soukromého života. Soud zejména připomněl, že právo transsexuálů na osobní rozvoj a na fyzickou i morální integritu v plném rozsahu nelze považovat za kontroverzní otázku. Soud uvedl, že i když původní odmítnutí žádosti stěžovatele o souhlas s operací spočívalo na relevantním důvodu, nejednalo se o důvod dostatečný. Výsledný zásah do práva stěžovatele na respektování soukromého života tedy nemohl být označen za „nezbytný“ v demokratické společnosti.
28. Ve věci *Christine Goodwin proti Spojenému království*, rozsudek ze dne 11. července 2002, stěžovatelka namítala nedostatečné právní uznání jejího změněného pohlaví a zejména si stěžovala na zacházení s ní, pokud jde o zaměstnání, sociální zabezpečení a důchodová práva a nemožnost uzavřít manželství.
29. Soud rozhodl, že došlo k porušení článku 8 Úmluvy (právo na respektování soukromého a rodinného života), a to vzhledem k jasnému a trvalému mezinárodnímu trendu zvyšování společenského přijetí transsexuálů a právního uznání nové sexuální identity transsexuálů, kteří se podrobili operaci.

„Jelikož v projednávaném případě nekonkuruje zájmu stěžovatelky na právním uznání změny jejího pohlaví žádný významný faktor veřejného zájmu, Soud dospívá k závěru, že pojem spravedlivé rovnováhy, který je Úmluvě vlastní, v současnosti rozhodným způsobem naklání misky vah ve prospěch stěžovatelky.“ (§ 93 rozsudku)

4. Komisař pro lidská práva

30. Zpráva (2009)², nazvaná „Lidská práva a genderová identita“, Štrasburk, červenec 2009:
„3.2.1 Podmínky změny pohlaví a jména

Přístup k postupům změny pohlaví a křestního jména v osobních dokladech je pro transgender osoby zásadní, neboť jim umožňuje žít v souladu s jejich preferovanou genderovou identitou. Možnost žít s preferovaným pohlavím a být takto právně uznán je závislá na dokladech totožnosti používaných v běžném životě, například kartě zdravotního pojištění, řidičském průkazu nebo potvrzení o vzdělání při ucházení se o zaměstnání. Namnoze zdlouhavé a byrokratické postupy uznání změny pohlaví a jména vedou k omezení možnosti cestovat s platnými doklady, dokonce i možnosti navštívit na víkend příbuzné v sousední zemi. Mohou rovněž vést k omezení účasti na vzdělávání nebo zaměstnání, je-li zapotřebí rodný list nebo je-li pohlaví uvedeno v osobním dokladu. To může znamenat, že transgender osoby bez odpovídajících dokladů jsou fakticky omezeny v možnosti smysluplného zapojení na trhu práce, což vede k nezaměstnanosti.

Je třeba rozlišovat mezi postupy při změně křestního jména a postupy při změně pohlaví. Oba postupy nicméně často vyžadují, aby dotyčná fyzická osoba nejprve splnila podmínky z lékařského hlediska.

Je nutné zdůraznit, že podmínky pro změnu pohlaví v dokladech se v Evropě značně liší. Lze rozlišit přibližně tři kategorie zemí. V první kategorii neexistuje žádná možnost oficiálního uznání. Jak je uvedeno výše, tento stav je zjevně v rozporu s ustálenou judikaturou ESLP. V druhé kategorii zemí, která je početně menší, není zakotven požadavek na podrobení se hormonální léčbě nebo jakékoliv operaci, aby mohla fyzická osoba získat úřední uznání požadovaného pohlaví. Právní uznání pohlaví je možné získat prokázáním pohlavní dysforie u příslušného orgánu, jako jsou například odborníci z ministerstva

zdravotnictví (v Maďarsku), výboru pro změnu pohlaví [Gender Reassignment Panel] (ve Spojeném království) nebo lékař či klinický psycholog. Ve třetí kategorii zemí, do které patří většina členských států Rady Evropy, musí fyzická osoba prokázat:

1. že podstoupila změnu pohlaví, která byla provedena pod lékařským dohledem – často omezeným na konkrétní státem určené lékaře nebo instituce;
2. že podstoupila operaci, v jejímž důsledku je nevratně neplodná (sterilizace), anebo
3. že se podrobila jiným léčebným postupům, např. hormonální léčbě.

Uvedené požadavky jsou zjevně v rozporu s respektováním fyzické integrity dotyčné osoby. Podmiňování právního uznání preferovaného pohlaví fyzické osoby splněním požadavku na sterilizaci nebo jinou operaci nebere v úvahu skutečnost, že transgender osoby si tuto operaci sice většinou přejí, ale není tomu tak vždy. Navíc tento typ operace není vždy z lékařského hlediska možný, dostupný nebo cenově přijatelný bez financování ze zdravotního pojištění. Léčba nemusí být v souladu s přáními a potřebami pacienta nebo nemusí být indikována jeho odborným lékařem. Právní uznání preferované genderové identity dotyčné osoby je však bez těchto zákroků nemožné, čímž se transgender osoba ocitá v nejisté situaci bez jasné cesty ven. Je velmi znepokojivé, že transgender osoby jsou zřejmě jedinou skupinou osob v Evropě, která má zákonem uloženou a státem vymáhanou povinnost sterilizace.

Je třeba poznamenat, že mnoho transgender osob, mezi nimi pravděpodobně i většina transsexuálů, se rozhodne tuto léčbu podstoupit, často včetně odstranění reprodukčních orgánů. Léčba je touto skupinou osob často požadována jako nezbytnost. Nicméně vždy musí být poskytnuta v nejlepším zájmu dotyčné osoby a musí být přizpůsobena jejím konkrétním potřebám a situaci. Je nepřiměřené, aby stát stanovil všem povinnost podstoupit stejný způsob léčby. Vystává zde otázka dotýkající se základních lidských práv, do jaké míry je možné odůvodnit takto významný zásah státu do soukromého života jednotlivce a zda jsou sterilizace nebo jiný lékařský zákrok nutné k tomu, aby mohl být někdo považován za osobu toho či onoho pohlaví.

Tento názor podporují dvě důležitá vnitrostátní soudní rozhodnutí. Dne 27. února 2009 rakouský nejvyšší správní soud rozhodl, že povinná operace není nutným požadavkem pro změnu pohlaví (a jména). Transgender žena, která se podrobila všem změnám s výjimkou operace pohlaví a žila jako žena ve všech sociálních vztazích, před soudem prokázala, že konkrétní okolnosti jejího zaměstnání nejsou slučitelné s několikaměsíční pracovní neschopností, která by byla nutná v případě operace, a že nemůže ponechat svoji rodinu bez finančního zabezpečení. Soud vzhledem k těmto okolnostem zdůraznil, že je nutné, aby zákonodárce původní podmínku zrušil, neboť soud neshledal tento konkrétní požadavek v případě transsexuálních žen za nezbytný.

Německý Spolkový soudní dvůr ve svém rozsudku uvedl, že „operativní zákrok jakožto podmínka pro změnu pohlaví je mezi odborníky stále častěji vnímán jako problematický nebo neudržitelný“.

Podstatné je, že není důvod vyžadovat soubor určitých operačních zákroků k tomu, aby mohla být osoba považována za způsobilou pro změnu pohlaví. Z podobného odůvodnění vychází španělský zákon o genderové identitě (Ley de Identidad de Género) a britský zákon o uznání pohlaví (Gender Recognition Act). Oba tyto zákony uznávají, že ochrana většiny před domnělými obavami ohledně reprodukce transgender osob, která je vzhledem k hormonální léčbě a přáním většiny těchto osob velmi zřídka, nemůže být důvodem k tomu, aby stát rezignoval na svoji povinnost zajistit fyzickou integritu všech osob. Státy, které ukládají transgender osobám povinnost podstoupit obtěžující fyzické postupy, tak porušují jejich právo na založení rodiny.

Doporučení členským státům Rady Evropy

„Členské státy Rady Evropy by měly:

zrušit podmínku sterilizace nebo jiné povinné léčby jako nezbytného právního předpokladu pro uznání genderové identity jednotlivce v právních předpisech upravujících postup změny jména a pohlaví;

...“

31. Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny: Úmluva o lidských právech a biomedicíně z roku 1999:

„Kapitola II – Souhlas

Článek 5 – Obecné pravidlo

Jakýkoli zákrok v oblasti péče o zdraví je možno provést pouze za podmínky, že k němu dotčená osoba poskytla svobodný a informovaný souhlas.

Tato osoba musí být předem řádně informována o účelu a povaze zákroku, jakož i o jeho důsledcích a rizicích.

Dotčená osoba může kdykoli svobodně svůj souhlas odvolat.“

5. *Evropská komise proti rasismu a nesnášenlivosti*

32. Zpráva o České republice (CRI (2015)35) potvrdila, že operace je zde nutnou podmínkou pro právní uznání pohlaví a že „změna pohlaví by neměla být podmínkou pro změnu v osobních dokladech“, § 127.

B. Organizace spojených národů

33. Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech ze dne 16. prosince 1966 obsahuje tato ustanovení:

„Článek 12

1. Státy, smluvní strany Paktu, uznávají právo každého na dosažení nejvyšší dosažitelné úrovně fyzického a duševního zdraví.

2. Státy, smluvní strany Paktu, učiní opatření k dosažení plného uskutečnění tohoto práva, která budou zahrnovat:

- a) opatření ke snížení počtu potratů a kojenecké úmrtnosti a opatření ke zdravému vývoji dítěte;
- b) zlepšení všech stránek vnějších životních podmínek a průmyslové hygieny;
- c) prevenci, léčení a kontrolu epidemických, místních nemocí, chorob z povolání a jiných nemocí;
- d) vytvoření podmínek, které by zajistily všem lékařskou pomoc a péči v případě nemoci.“

34. Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva vydal obecné komentáře:

Obecný komentář č. 14 (2000) o právu na nejvyšší dosažitelnou úroveň zdraví:

„§ 8. Právo na zdraví nemůže být vykládáno jako právo na to být zdravý. Právo na zdraví obsahuje jak svobodu, tak oprávnění. Svoboda zahrnuje právo na kontrolu nad vlastním zdravím a tělem, včetně sexuální a reprodukční svobody, a právo nebýt vystaven zásahům jako například právo nebýt podroben mučení a lékařské péči a pokusům bez souhlasu. Mezi oprávnění naopak patří právo na systém ochrany zdraví, který poskytuje lidem rovné příležitosti požívat nejvyšší dosažitelné úrovně zdraví.“

Obecný komentář č. 22 (2016) o právu na sexuální a reprodukční zdraví:

„§ 58. Právní předpisy a politiky, které nepřímo ochraňují donucovací léčebné postupy, včetně antikoncepčních politik založených na pobídkách nebo kvótách a hormonální léčbě, jakož i požadavky na operaci nebo sterilizaci za účelem dosažení právního uznání genderové identity jednotlivce, jsou rovněž porušením povinnosti respektovat. Mezi další porušení patří postupy a politiky států, které cenzurují či zdržují informace nebo poskytují nepřesné, zavádějící či diskriminační informace týkající se sexuálního a reprodukčního zdraví.“

35. Výbor pro odstranění diskriminace žen vydal toto obecné doporučení:

Obecné doporučení č. 24:

„§ 31. Smluvní státy by rovněž měly zejména:

...

vyžadovat, aby všechny zdravotnické služby byly v souladu s lidskými právy žen, včetně práva na autonomii, soukromí, důvěrnost údajů, informovaný souhlas a informovanou volbu;“

36. Zvláštní zpravodaj OSN pro právo každého na požívání nejvyšší dosažitelné úrovně fyzického a duševního zdraví, zpráva z roku 2009, 1. srpna 2009, A/64/272:

„§ 9. Informovaný souhlas není pouhým souhlasem s léčebným zákrokem, nýbrž dobrovolným a dostatečně informovaným rozhodnutím, které chrání právo pacienta podílet se na rozhodování a z něhož plynou příslušné povinnosti a závazky poskytovatelům zdravotní péče. Jeho etické a pozitivně-právní ospravedlnění je založeno na podpoře autonomie pacienta, jeho sebeurčení, tělesné integrity a blahu.

...

§ 19. Informovaný souhlas se dotýká několika aspektů lidských práv, které jsou nedělitelné, vzájemně závislé a provázané. Kromě práva na zdraví mezi ně patří i právo na sebeurčení, zákaz diskriminace, zákaz pokusů bez souhlasu, bezpečí a důstojnost osoby, právní uznání, svobodu myšlení a projevu a reprodukční sebeurčení. Všechny smluvní strany Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech mají právní povinnost nezasahovat do práv přiznaných paktem, včetně práva na zdraví. Pro ochranu těchto práv je zásadní zajistit možnost jednotlivce udělit informovaný souhlas v oblasti zdraví a zajistit ochranu jednotlivců proti zneužívání (včetně zneužívání spojeného s tradičními praktikami).“

37. Zvláštní zpravodaj OSN pro mučení, kruté, nelidské a ponižující zacházení nebo trestání, zpráva z roku 2013, 1. února 2013, A/HRC/22/53:

„88. Zvláštní zpravodaj vyzývá všechny státy, aby zrušily veškeré právní předpisy, jež umožňují obtěžující a nevratnou léčbu, včetně nucené operace normalizující pohlaví, nedobrovolné sterilizace, genetických pokusů, vystavování, ‚reparativní terapie‘ nebo ‚konverzní terapie‘, jsou-li vnucovány nebo prováděny bez svobodného a informovaného souhlasu dotčené osoby. Dále vyzývá státy, aby postavily mimo zákon povinnou nebo nucenou sterilizaci ve všech případech a poskytly zvláštní ochranu osobám náležejícím k opomíjeným skupinám.

...

38. V kontextu prosazování informovaného souhlasu jakožto nezbytné součásti dobrovolného poradenství, testování a léčby zvláštní zpravodaj pro právo na zdraví také konstatoval, že je třeba věnovat zvláštní pozornost ohroženým skupinám. Yogyakartské zásady č. 17 a 18 například zdůrazňují význam získání informovaného souhlasu u sexuálních menšin. Poskytovatelé zdravotní péče musí mít povědomí o zvláštních potřebách LGBTI osob a brát na ně ohled (A/64/272, § 46). Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva konstatoval, že Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech zakazuje diskriminaci v přístupu ke zdravotní péči a základním faktorům zdraví, jakož i k prostředkům a nárokům na jejich poskytnutí, na základě sexuální orientace a genderové identity.“

38. Zvláštní zpravodaj OSN pro mučení, kruté, nelidské a ponižující zacházení nebo trestání, zpráva z roku 2016, 5. ledna 2016, A/HRC/31/57:

„49. Transgender osoby často naráží na překážky v přístupu k vhodné zdravotní péči, včetně diskriminace ze strany zdravotnických pracovníků a neznalosti nebo nevnímavosti k jejich potřebám. Ve většině států je jim odpíráno právní uznání jimi preferovaného pohlaví, což má závažné důsledky pro výkon jejich lidských práv, včetně překážek v přístupu ke vzdělání, zaměstnání, zdravotní péči a dalším nezbytným službám. Ve státech, které umožňují změnu označení pohlaví v osobních dokladech, na ně mohou být kladeny nepatřičné požadavky, jako například nucená nebo jinak nedobrovolná operativní změna pohlaví, sterilizace nebo jiné nucené lékařské zákroky (A/HRC/29/23). I v místech, kde to není ze zákona povinné, bývají osoby usilující o změnu pohlaví běžně nuceny ke sterilizaci. Tyto praktiky mají svůj základ v diskriminaci z důvodu sexuální orientace a genderové identity, porušují práva jednotlivců na fyzickou integritu a sebeurčení a představují špatné zacházení nebo mučení.

...

72. Pokud jde porušování v rámci poskytování zdravotní péče, zvláštní zpravodaj vyzývá státy, aby:

...

(e) postavily mimo zákon povinnou nebo nucenou sterilizaci ve všech případech a aby osobám náležícím k opomíjeným skupinám poskytly zvláštní ochranu; a dále aby zajistily, že poskytovatelé zdravotní péče si ve všech případech vyžádají bezplatný, plný a informovaný souhlas s těmito postupy a srozumitelným způsobem plně vysvětlí jejich rizika, výhody a alternativy, aniž by se uchýlovali k hrozbám nebo pobídkám;

(...)

(h) přijaly transparentní a dostupné postupy právního uznání pohlaví a zrušily požadavky na sterilizaci a další škodlivé postupy jako nezbytné předpoklady tohoto uznání;“

39. Nezávislý expert OSN, zpráva Výboru OSN pro lidská práva, červen 2017, A/HRC/35/36:

„57. V mnoha zemích nemají transgender osoby možnost dosáhnout úředního uznání pohlaví, s nímž se identifikují, ani když podstoupí operativní změnu pohlaví, a musí tak celoživotně snášet ponižování a diskriminaci. Neuznání pak souvisí s prostředím, které vede k násilí a diskriminaci. V některých případech jsou tyto osoby nuceny podstoupit operativní změnu pohlaví či jiné lékařské výkony jako například psychologická vyšetření, hormonální léčbu, sterilizaci, nebo též rozvod, bez ohledu na to, zda je jejich preferované pohlaví právně uznáno či nikoliv. Dalšími bariérami jsou administrativní překážky a ztížený přístup k lékařské péči, jako například hormonální léčbě, i základním životním potřebám, jako jsou vzdělání, bydlení, slušná životní úroveň a pracovní příležitosti. Některé průkopnické státy jako například Argentina, Austrálie, Malta či skandinávské země však ve svém vnitrostátním právu umožňují fyzickým osobám úřední uznání jimi preferované genderové identity bez nutnosti podstoupit operaci a související léčebné postupy, pokud se pro ně samy dobrovolně nerozhodnou, a zároveň omezují administrativní bariéry, které je nutné překonat.“

40. Vysoká komisařka OSN pro lidská práva ve své zprávě Radě pro lidská práva ze dne 17. listopadu 2011 nazvané „Diskriminační právní předpisy a praktiky a projevy násilí proti jednotlivcům z důvodu sexuální orientace a genderové identity“, A/HRC/19/41, zejména konstatovala, že právní předpisy v zemích, které uznávají změnu pohlaví, často implicitně či výslovně podmiňují uznání změny pohlaví tím, že žadatelé podstoupí chirurgickou sterilizaci (§ 72). Doporučila zejména, aby státy:

„[u]snadnily právní uznání preferovaného pohlaví transgender osob a zavedly opatření umožňující vydání příslušných dokladů totožnosti s preferovaným pohlavím a jménem, aniž by při tom docházelo k porušování jiných lidských práv“ (§ 84).

41. Odstranění nucené, vynucené a jinak nedobrovolné sterilizace; společné prohlášení OHCHR, UN Women, UNAIDS, UNDP, UNFPA, UNICEF a WHO:

„V mnoha zemích jsou transgender osoby a často i intersexuálové nuceni podstoupit chirurgickou sterilizaci, kterou si často nepřejí, jako podmínku pro poskytnutí genderově pozitivní (afirmativní) terapie a změnu označení pohlaví v dokladech (16, 64).

Podle mezinárodních a regionálních orgánů na ochranu lidských práv i některých ústavních soudů, a jak je reflektováno v nedávných legislativních změnách v několika zemích, tyto požadavky na sterilizaci jsou v rozporu s právem na respektování tělesné integrity, sebeurčení a lidské důstojnosti a mohou způsobit či udržovat diskriminaci transgender a intersexuálních osob (15, 64, 140, 141–146).

Diskriminace na základě genderové identity byla mezinárodními orgány na ochranu lidských práv již dříve uznána za porušování lidských práv. Tyto orgány odsoudily závažná porušení lidských práv, jimž jsou transgender a intersexuální osoby vystavovány, a doporučily, aby transgender a intersexuální osoby měly přístup ke zdravotnickým službám, včetně antikoncepčních služeb, jako je například sterilizace, za stejných podmínek jako ostatní: bez jakéhokoli nátlaku, diskriminace či násilí. Taktéž doporučily přepracování právních předpisů tak, aby z nich byly odstraněny veškeré požadavky na povinnou sterilizaci transgender osob (bod 39 odst. 21; 163 odst. 32; 164; 165; 166).“

C. Meziamerický soud pro lidská práva

42. Meziamerický soud pro lidská práva: Genderová identita a rovnost a absence diskriminace ve vztahu ke stejnopohlavním párům. Povinnosti států v oblasti změny jména, genderové identity a práv vyplývajících ze vztahů stejnopohlavních párů (výklad a působnost čl. 1 odst. 1, čl. 3 a 7, čl. 11 odst. 2 a čl. 13, 17, 18 a 24, ve vztahu k článku 1 Americké úmluvy o lidských právech). Poradní stanovisko OC-24/17 ze dne 24. listopadu 2017, série A č. 24 (dostupné pouze ve španělštině):
43. Meziamerický soud ve svém poradním stanovisku opětovně potvrzuje právo na identitu obecně, přičemž zejména rozlišuje mezi sexuální identitou a genderovou identitou, na čemž staví převážnou většinu své argumentace. Prohlašuje, že státy jsou povinny umožnit výkon práva na sexuální a genderovou identitu (§ 101). Veškeré postupy, které státy případně zavedou, musejí záviset pouze na svobodném a informovaném souhlasu jednotlivce a nesmí klást požadavky jako například lékařská či psychologická potvrzení (§ 127 a následující). Konkrétně pokud jde o

„požadavek na chirurgickou anebo hormonální léčbu, Soud dospěl k závěru (§ 147), že takový požadavek by byl v rozporu s právem na integritu (článek 5 Americké úmluvy o lidských právech), právem na soukromí (čl. 11 odst. 2) a taktéž s právem na osobní svobodu (článek 7). Soud dále připomíná svoji judikaturu, podle níž je právo na zdraví součástí práva na integritu.“

PRÁVNÍ POSOUZENÍ

44. Článek 11 odst. 1 Charty z roku 1961 zní:

Článek 11 – Právo na ochranu zdraví

Část I: „Každý má právo využít jakýchkoli opatření, která mu umožní dosáhnout co nejlepšího zdravotního stavu.“

Část II: „S cílem zajistit účinné uplatnění práva na ochranu zdraví se smluvní strany zavazují buď přímo, nebo ve spolupráci s veřejnými a soukromými organizacemi přijímat opatření zaměřená zejména na:

3. odstranění příčin nemocí v co nejvyšší možné míře;

...“

Preamble (výňatek)

„...“

majíce na zřeteli, že užívání sociálních práv by mělo být zajištěno bez diskriminace z důvodu rasy, barvy, pohlaví, náboženství, politického názoru, národního původu nebo sociálního původu;“

A. Tvrzení účastníků řízení

1. Stěžovatelské organizace

45. Právní uznání pohlaví upravují dva právní předpisy, a to občanský zákoník (2014) a zákon o specifických zdravotních službách (2011), které oba výslovně hovoří o sterilizaci. Občanský zákoník stanoví, že „změna pohlaví člověka nastává chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce a přeměně pohlavních orgánů“ a že dnem úřední změny pohlaví je den uvedený v potvrzení vydaném poskytovatelem zdravotních služeb, který výkon provedl.
46. Zákon o specifických zdravotních službách pak blíže upravuje lékařské aspekty změny pohlaví, včetně kritérií pro umožnění operativní změny pohlaví. Zákon jasně praví, že „změnou pohlaví transsexuálních pacientů se rozumí provedení zdravotních výkonů, jejichž účelem je provedení změny pohlaví chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce“.
47. K povolení provedení chirurgické změny pohlaví musí pacient kumulativně splňovat všechny následující požadavky:
- (i) byla u něj jednoznačně stanovena porucha sexuální identifikace;
 - (ii) byla u něj prokázána schopnost žít trvale jako osoba opačného pohlaví;
 - (iii) pacient prokázal, že neuzavřel manželství ani nevstoupil do registrovaného partnerství [...], popř. prokáže, že jeho manželství nebo registrované partnerství zaniklo;
 - (iv) dovršil alespoň věk 18 let;
 - (v) není v ochranném léčení nebo výkonu zabezpečovací detence.
48. K posuzování veškerých žádostí o operativní/chirurgickou změnu pohlaví v celé České republice je ustavena mezioborová „odborná komise“. Vydá-li komise kladné stanovisko, může být provedena změna pohlaví vedoucí k neplodnosti. Změny do matriky se zapisují na základě potvrzení vydaného poskytovatelem zdravotních služeb, který výkon provedl.

Následně dojde k postoupení zdravotnické dokumentace dotyčné osoby soudu, který povolí změnu rodného listu. S novým rodným listem si pak může dotyčná osoba změnit všechny ostatní doklady, včetně pasu a řidičského průkazu tak, aby odpovídaly její nové identitě. Proces právního uznání pohlaví obvykle trvá zhruba sedm let, včetně dvou let nezbytných v průměru k získání všech příslušných lékařských potvrzení, podstoupení hormonální terapie a absolvování tzv. „testu reálného života,“ což znamená žít ve všech oblastech života s genderovou identitou, o kterou daná osoba usiluje. Celý proces od posouzení výše uvedenou komisí až po provedení samotné změny dokladů totožnosti, včetně zákonem vyžadovaných opatření ke změně pohlaví, trvá přibližně pět let.

49. U osob označených při narození jako ženského pohlaví obnáší sterilizace odstranění vaječnicků (ovariektomie), obvykle i s dělohou (hysterektomie). Je zdůrazněno, že musí být skutečně odstraněny minimálně vaječnícíky, což znamená, že pro účely právního uznání změny pohlaví nejsou přípustné jiné metody sterilizace.
50. U osob označených při narození jako mužského pohlaví zahrnuje sterilizace (někdy označovaná jako kastrace) viditelnou úpravu pohlavních orgánů pomocí vaginoplastiky. Vratná či nechirurgická sterilizace, jako například sterilizace pomocí hormonální substituční terapie (např. při nefunkčních vaječnících) či vasektomie, nejsou v zákoně coby základy postačujícími k právnímu uznání změny pohlaví vůbec zmiňovány.
51. Podle organizací Transgender Europe a ILGA-Europe představuje sterilizace závažný lékařský zákrok, který má nevratné důsledky pro zdraví, zejména reprodukční zdraví, vnímání sebe sama a duševní pohodu. Tak jako u každého lékařského výkonu je pro ni v zásadě vyžadován informovaný souhlas dotyčné osoby.
52. Transgender Europe a ILGA-Europe tvrdí, že v případě, kdy je přístup k výhodě či právu podmíněn svolením k určitému lékařskému výkonu, není informovaný souhlas validní. Podle českého práva je přístup k právnímu uznání genderové identity jednotlivce podmíněn „svolením“ ke sterilizaci bez ohledu na preference dotyčné osoby. Jinak řečeno, trans lidé si musí vybrat vždy pouze jen jedno ze dvou základních práv – právo na zdraví, nebo právo na právní uznání pohlaví.
53. Transgender Europe a ILGA-Europe dále tvrdí, že sterilizace provedená bez informovaného souhlasu podle mezinárodního práva naplňuje pojmové znaky porušení práva na zdraví, práva na fyzickou integritu, práva na respektování soukromého života a práva rozhodovat o počtu svých dětí a o časovém odstupu jejich narození. Pokud se transgender osoba rozhodne nepodstupovat žádný lékařský zákrok, musí čelit každodennímu nedůstojnému zacházení a utrpení způsobenému rozporem mezi svými viditelnými genderovými projevy a označením pohlaví v dokladech. Za určitých okolností může být takové osobě znemožněno uzavřít sňatek a založit rodinu, může pro ni být obtížné najít stálé zaměstnání, může se potýkat s obtížemi v běžném styku, kde je vyžadován doklad totožnosti, včetně takových situací, jako je například založení bankovního účtu.
54. Podle mezinárodního práva smí být lékařské výkony prováděny bez souhlasu pacienta pouze v naléhavých situacích k ochraně zdraví dotyčné osoby, není-li pacient schopen souhlas poskytnout. Sterilizace za účelem právního uznání změny pohlaví tyto podmínky zjevně nesplňuje. Úřední změna pohlaví není akutním zdravotním stavem. Ti, kteří by si jinak žádnou přeměnu pohlaví nepřáli, se tak *de facto* ocitají v situaci, kdy jsou k odsouhlasení takového postupu donuceni. Navíc osoby, které si přejí podstoupit chirurgickou změnu pohlaví, naopak nemají jinou možnost než tak učinit v rámci právního postupu úřední změny pohlaví, která nemusí nutně odrážet jejich aktuální zdravotní potřeby. Z toho vyplývá, že byť transgender osoby formálně žádají o právní uznání změny pohlaví

- z vlastní vůle, jejich souhlas s provedení sterilizace je zásadním způsobem vadný. Situace, kdy jsou v České republice transgender osoby nuceny podstoupit sterilizaci, jinak je jim právní uznání změny pohlaví odepřeno, tak představuje porušení práva na ochranu zdraví zaručeného článkem 11 Charty z roku 1961.
55. Požadavek na sterilizaci je diskriminační též z důvodu genderové identity, a představuje tedy porušení zákazu diskriminace zakotveného v preambuli Charty z roku 1961. Dochází k diskriminaci transgender lidí oproti cisgender osobám, jejichž genderová identita je uznána ihned od narození, aniž by musely podstoupovat sterilizaci.
 56. K takovému odlišnému zacházení neexistují objektivní a přiměřené důvody. Je také důležité připomenout, že politiky omezující reprodukční práva jsou často namířeny proti stigmatizovaným minoritám (včetně rasových minorit, žen se zdravotním postižením atp.), a jako takové jsou svou podstatou diskriminační.
 57. Transgender Europe a ILGA-Europe tvrdí, že článek 11 Charty z roku 1961 se vztahuje na určité otázky související s problematikou transgenderu a v této souvislosti citují otázku, kterou Výbor v roce 2013 položil všem státům v rámci jejich povinnosti podávat zprávy o plnění povinností vyplývajících z (revidované) Evropské sociální charty, tj. „zda je k právnímu uznání transgender osob zapotřebí (z právního i praktického hlediska), aby podstoupily sterilizaci či jakýkoliv jiný invazivní lékařský zákrok, který by mohl poškodit jejich zdraví či tělesnou integritu“.
 58. Transgender Europe a ILGA-Europe odkazují na četné mezinárodní dokumenty, které podle nich podporují jejich tvrzení, že povinná sterilizace představuje porušení práva na zdraví, zejména pak Zprávu zvláštního zpravodaje OSN pro právo na zdraví z roku 2009, obecná doporučení a závěrečné stanovisko Mezinárodního výboru pro hospodářská, sociální a kulturní práva a Výboru pro odstranění diskriminace žen, Zprávu zvláštního zpravodaje pro mučení z roku 2013, Společné prohlášení sedmi agentur OSN (OHCHR, UN Women, UNAIDS, UNDP UNFPA, UNICEF a WHO), Yogyakartaťské zásady a v neposlední řadě též judikaturu ESLP (viz § 25–29 výše).
 59. Transgender Europe a ILGA-Europe poukazují zejména na rozsudek ESLP ve věci *A. P. Garçon a Nicot* proti Francii (viz § 25 výše), v němž Soud rozhodl, že požadavek sterilizace či jiného výkonu vedoucího s nejvyšší pravděpodobností ke sterilitě za účelem změny údajů v rodných listech je v rozporu s právem stěžovatelů na respektování soukromého života zakotveného v článku 8 Úmluvy. Soud konstatoval, že souhlas s lékařským výkonem, který je povinným předpokladem právního uznání změny pohlaví, je neplatný, protože trans osoby nutí k tomu, aby si zvolily mezi právem na tělesnou integritu a právem na uznání genderové identity.
 60. Transgender Europe a ILGA-Europe tvrdí, že v Evropě je patrný jednoznačný trend zjednodušování postupů pro právní uznání změny pohlaví a rušení požadavku na sterilizaci, a uvádí příklady států, které v nedávné době povinnost sterilizace zrušily; dále uvádí, kde došlo ke změně na základě rozsudků vrcholných soudů, jimiž byla zrušena právní úprava obsahující tento požadavek, jako např. Německo, Rakousko a Švédsko.

2. Žalovaná vláda

61. Vláda uvádí, že český právní řád umožňuje žádat o změnu pohlaví již od sedmdesátých let minulého století. Právo fyzické osoby na operativní změnu pohlaví je zaručeno zákonem o specifických zdravotních službách (2011). Ustanovení zákona o matrikách umožňují přijetí neutrálního jména a příjmení, byla-li zahájena léčba pro změnu pohlaví, a po dokončení léčby pro změnu pohlaví pak zakotvuje právo (nikoliv povinnost) na změnu

jména a příjmení transgender osoby a osobních dokladů totožnosti, včetně rodného listu tak, aby odpovídaly novému pohlaví žadatele.

62. České právo zaručuje rovné zacházení a nediskriminaci, a to mj. v Listině základních práv a svobod a v ustanoveních antidiskriminačního zákona, která upravují právo na rovné zacházení a zákaz diskriminace ve věcech práva na zaměstnání, přístupu k povolání, podnikání a jiné samostatné výdělečné činnosti, pracovních, služebních poměrů a jiné závislé činnosti, včetně odměňování, a dále přístupu ke zdravotní péči a jejího poskytování.
63. Vláda tvrdí, že vnitrostátní právní úprava je v souladu s dosavadní judikaturou ESLP, který pouze rozhodl, že operativní přeměnu pohlaví nelze podmiňovat neplodností/sterilizací, nikoli že právní uznání změny pohlaví nesmí být podmiňováno operativní přeměnou pohlaví, včetně sterilizace.
64. Dle Věstníku Ministerstva zdravotnictví České republiky č. 8/2012 lze jakýkoliv chirurgický zákrok směřující ke změně pohlaví provést pacientovi, u něhož byla prokázána schopnost žít v opačné pohlavní roli alespoň po dobu 12 měsíců a který užívá příslušné hormonální preparáty alespoň po dobu posledních 12 měsíců. Žádost o provedení chirurgického výkonu směřujícího ke změně pohlaví posuzuje odborná komise (7 členů), která žádost projedná alespoň 3 měsíce od podání žádosti pacientem. Po projednání žádosti odborná komise vypracuje písemné stanovisko, ve kterém zhodnotí, zda jsou splněny veškeré podmínky k provedení změny pohlaví; zároveň uvede dobu platnosti stanoviska a přitom zohlední naléhavost provedení zdravotního výkonu. V současné době odborná komise vydává stanoviska s dvouletou dobou platnosti. V průběhu této lhůty musí být zahájeny chirurgické výkony vedoucí ke změně pohlaví.
65. Po dokončení přeměny pohlaví zapíše matrika změnu pohlaví na základě potvrzení vydaného poskytovatelem zdravotních služeb. Dnem změny pohlaví je den uvedený v potvrzení. Matrika následně požádá ministerstvo vnitra o provedení změny rodného čísla v souladu se zákonem o evidenci obyvatel. Po provedené změně rodného čísla v příslušném registru zašle matrika ministerstvu vnitra výpis a vydá občanovi nový rodný list.
66. Operativní změnu pohlaví lze provést pouze na základě písemného souhlasu pacienta. Podle platné právní úpravy musí být informován o účelu a povaze zdravotního výkonu i o možných důsledcích a rizicích, včetně rizik chirurgického výkonu, nevratnosti původního stavu, možných pooperačních komplikací, nemožnosti zaručit dokonalý vzhled a funkci pohlavních orgánů, potřeby další hormonální terapie a pravidelného lékařského dohledu. Pacient může svůj souhlas kdykoliv odvolat.
67. Podle vlády tedy není namístě tvrdit, že operativní změna pohlaví je v některých případech prováděna proti vůli dotyčné osoby. Transgender lidé nejsou v České republice k podstoupení úřední změny pohlaví nijak nuceni.
68. Vláda dále uvádí, že tato problematika nespadá do působnosti článku 11 Charty z roku 1961, tj. práva na zdraví, neboť předmět stížnosti *de facto* spadá do oblasti osobního stavu. Namítá, že Výbor případy týkající se změny pohlaví v minulosti neprojednával na poli článku 11 Charty z roku 1961.
69. Vláda též namítá, že v této oblasti neexistují jednoznačné standardy lidských práv. V různých zemích i v doporučeních mezinárodních organizací lze vysledovat různé trendy, a proto by každému státu měl být v této oblasti ponechán prostor pro uvážení. Česká republika ve srovnání s jinými zeměmi poskytuje transgender lidem vysokou míru podpory a pomoci.

70. Podle mínění vlády se Česká republika trvale zabývá otázkami souvisejícími s právy transgender osob a také spolupracuje s Výborem pro sexuální menšiny a nevládními neziskovými organizacemi.

B. Hodnocení Výboru

71. Výbor konstatuje, že Transgender Europe a ILGA-Europe se dovolávají článku 11 v obecné rovině. Výbor je toho názoru, že vznesená tvrzení se týkají čl. 11 odst. 1 Charty z roku 1961, který mimo jiné zaručuje právo na co nejvyšší dosažitelnou úroveň zdraví a právo na přístup ke zdravotní péči. Podle článku 11 se zdravím rozumí stav plné tělesné, duševní a sociální pohody, a nikoliv jen nepřítomnost nemoci či vady, což je v souladu s definicí zdraví obsaženou v Ústavě Světové zdravotnické organizace, kterou přijaly všechny smluvní strany Charty.
72. Výbor připomíná, že význam lidské důstojnosti v souvislosti s právem na ochranu zdraví zakotveným v článku 11 zdůrazňoval již v minulosti, když uvedl, že „lidská důstojnost je základní hodnotou a skutečným jádrem pozitivního práva lidských práv v Evropě – ať již podle Evropské sociální charty či Evropské úmluvy o ochraně lidských práv – a [že] zdravotní péče je předpokladem zachování lidské důstojnosti“ (*Mezinárodní federace lidských práv (FIDH) proti Francii*, stížnost č. 14/2003, rozhodnutí o odůvodněnosti ze dne 8. září 2004, § 31).
73. Dále připomíná, že již dříve rozhodl, že právo na ochranu zdraví zaručené článkem 11 Charty doplňuje články 2 a 3 Evropské úmluvy o lidských právech, jak je vykládá Evropský soud pro lidská práva (Závěry 2005, Výkladové stanovisko k článku 11).
74. Nedílnou součástí práva na ochranu zdraví zaručeného článkem 11 Charty z roku 1961 je též právo na respektování tělesné a duševní integrity.
75. Ve světle námitek vznesených ve stížnosti Výbor připomíná, že práva a svobody zakotvené v Chartě vždy vykládá s ohledem na aktuální situaci (*Marangopoulos Foundation for Human Rights proti Řecku*, stížnost č. 30/2005, rozhodnutí o odůvodněnosti ze dne 6. prosince 2006, § 194) a ve světle příslušných mezinárodních dokumentů (*Evropská federace národních organizací pracujících s lidmi bez domova (FEANTSA)*, stížnost č. 39/2006, rozhodnutí o odůvodněnosti ze dne 5. prosince 2007, § 64) a rovněž ve světle aktuálních problémů a situací, neboli že Charta z roku 1961 je živý dokument. Projednávaná stížnost nastoluje novou otázku na poli článku 11 Charty z roku 1961 týkající se zdraví transgender lidí v České republice.
76. Výbor konstatuje, že občanský zákoník (2014) a zákon o specifických zdravotních službách (2011) v podstatě vyžadují, aby transgender osoby, které usilují o uznání své genderové identity, podstoupily lékařskou sterilizaci; bez tohoto lékařského zákroku jim není umožněna změna dokladů totožnosti. Dále konstatuje, že řada transgender osob sice má zájem tento výkon podstoupit, nicméně dodává, že jsou i jednotlivci, kteří si jej absolvovat nepřejí nebo kterým byl kontraindikován. Transgender lidé v České republice, kteří si nepřejí podstoupit operativní změnu pohlaví nebo kterým tato změna např. ze zdravotních důvodů není doporučena, nemají možnost dosáhnout změny svých dokladů totožnosti tak, aby odpovídaly jejich pohlaví.
77. V některých případech mohou být transgender osoby v České republice za účelem uznání své genderové identity nuceny podstoupit chirurgickou sterilizaci, tedy závažný lékařský zákrok, který s sebou nese riziko vedlejších účinků a komplikací a přitom není z lékařského hlediska nezbytný. Tato situace má navíc zásadní vliv na zdraví daného jednotlivce a jeho schopnost udělit svobodný souhlas.

78. Výbor konstatuje, že uznání genderové identity jednotlivce ze strany státu je samo o sobě právem přiznaným mezinárodním právem lidských práv, včetně judikatury ESLP, a že je důležité pro zaručení řádného požívání všech lidských práv.
79. Článek 11 ukládá, stejně jako je tomu u všech ostatních práv vyplývajících z Charty, četné pozitivní i negativní závazky. Již z názvu článku – „právo na ochranu zdraví“ – je jasné patrné, že povinnosti států vyplývající z tohoto ustanovení nejsou omezeny pouze na zajištění výkonu práva na jakákoliv pozitivní proaktivní státní opatření k zajištění nejvyššího možného standardu zdraví (jako například zajištění přístupu ke kvalitní zdravotní péči). Stejně tak nejsou povinnosti států omezeny na pouhé přijetí opatření zdůrazněných v článku 11 Charty z roku 1961. Koncept ochrany zdraví zahrnuje povinnost státu zdržet se jakýchkoli přímých či nepřímých zásahů do požívání práva na zdraví. V této souvislosti odkazuje na definici zdraví citovanou výše. Tento výklad článku 11 je v souladu s právní ochranou poskytovanou jinými lidskoprávními předpisy týkajícími se zdraví.
80. Výbor má za to, že operativní změna pohlaví tak, jak je vyžadována v České republice ke změně genderové identity, není k ochraně zdraví nijak nezbytná. Nutit jednotlivce k tak závažnému chirurgickému výkonu, který by naopak mohl jeho zdraví poškodit, nelze považovat za souladné s povinností státu zdržet se zásahů do práva na zdraví, a v takových případech jsou státy povinny takový zásah vyloučit. Veškeré léčebné postupy, které nejsou nezbytné, lze považovat za porušení článku 11, je-li jejich podstoupení podmínkou získání přístupu k jinému právu.
81. Výbor navíc míní, že jakýkoliv lékařský výkon bez informovaného souhlasu je nutně problematický z hlediska článku 11 Charty z roku 1961. Zvláštní zpravodaj OSN pro právo každého na nejvyšší dosažitelnou úroveň fyzického a duševního zdraví (viz § 36 výše) definoval informovaný souhlas takto: „Informovaný souhlas není pouhým souhlasem s léčebným zákrokem, ale dobrovolným a dostatečně informovaným rozhodnutím, které chrání právo pacienta podílet se na rozhodování a z něhož plynou příslušné povinnosti a závazky poskytovatelům zdravotní péče. Jeho etické a pozitivně-právní ospravedlnění je založeno na podpoře autonomie pacienta, jeho sebeurčení, tělesné integrity a blahu.“
82. Výbor shledává (zejména s ohledem na Úmluvu Rady Evropy o lidských právech a biomedicině (Oviedská úmluva) z roku 1997 a ustálený názor jiných lidskoprávních orgánů), že žádný lékařský zákrok provedený bez svobodného informovaného souhlasu (kromě přesně vymezených výjimek) nemůže být slučitelný s tělesnou integritou, a už vůbec ne s právem na ochranu zdraví. Lékařský zákrok provedený bez svobodného informovaného souhlasu narušuje tělesnou i duševní integritu a může v některých případech poškodit zdraví jak tělesné, tak duševní. Záruka svobodného souhlasu představuje zásadní součást práva na zdraví a je nedílnou složkou autonomie a lidské důstojnosti, jakož i povinnosti chránit právo na zdraví.
83. Výbor připomíná judikaturu ESLP, a to zejména z důvodu úzké provázanosti práva na zdraví zaručeného článkem 11 Charty z roku 1961 nejen s články 2 a 3, ale též s článkem 8 Úmluvy. Připomíná, že přikládá velký význam nedělitelnosti všech lidských práv, která tvoří evropský systém ochrany lidských práv. Výbor se v tomto ohledu domnívá, že nedávný rozsudek ESLP ve věci *A. P., Garçon a Nicot proti Francii* (viz § 25) týkající se práv transgender jednotlivců, v němž Soud shledal porušení článku 8 Úmluvy (právo na respektování soukromého života), když zejména dospěl k závěru, že podmiňovat uznání sexuální identity transgender osob podstoupením chirurgického zákroku či sterilizační léčby, kterou si dotýčný jedinec nepřeje, znamená, že je neomezený výkon práva na

respektování soukromého života podmiňován vzdáním se neomezeného výkonu práva na respektování tělesné integrity jednotlivce, která je v případě sterilizace přímo dotčena.

84. ESLP zdůraznil, že „takové léčebné postupy a chirurgické výkony se dotýkají tělesné integrity jednotlivce, která je chráněna článkem 3 Úmluvy, jakož i jejím článkem 8. Nelze mít za to, že k lékařskému výkonu byl poskytnut skutečný souhlas, pokud jeho odmítnutí připraví dotyčného jednotlivce o plnohodnotný výkon práva na genderovou identitu a osobní rozvoj, který je, jak bylo uvedeno výše, zásadním aspektem práva na respektování soukromého života (viz *Van Kück*, § 75, cit. výše)“.
85. Výbor dále připomíná stanovisko dalších regionálních i mezinárodních lidskoprávních orgánů, zejména komisaře Rady Evropy pro lidská práva, obecné komentáře Výboru OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva (zejména pak obecný komentář č. 22, viz § 34) a zvláštního zpravodaje OSN pro případy mučení a v neposlední řadě i nedávné poradní stanovisko Meziamerického soudu pro lidská práva (cit. výše).
86. Dle mínění Výboru je svobodný a informovaný souhlas v důsledku podmíněnosti uznání genderové identity transgender osob vadný, a proto je takový požadavek porušením tělesné integrity, je v rozporu s pojmem lidské důstojnosti, a nelze jej tudíž považovat za slučitelný s právem na ochranu zdraví zakotveným v čl. 11 odst. 1 Charty.
87. Výbor konstatuje, že Transgender Europe a ILGA-Europe namítají, že současná situace též představuje diskriminaci na základě genderové identity. Tvrdí, že transgender lidé jsou diskriminováni oproti cisgender jednotlivcům, jejichž genderová identita je uznána hned od narození, aniž by museli podstupovat sterilizaci. K takovému odlišnému zacházení nejsou žádné objektivní a přiměřené důvody.
88. Výbor je nicméně toho názoru, že byt' může stížnost nastolovat i otázky diskriminace, jelikož byla podána na základě Charty z roku 1961, nebude se jí Výbor zabývat ve světle preambule Charty z roku 1961.
89. Ve světle všech výše uvedených okolností Výbor rozhodl, že situace v České republice představuje porušení čl. 11 odst. 1 Charty z roku 1961.

ZÁVĚR

Z důvodů uvedených výše přijal Výbor 11 hlasy proti 2 závěr, že došlo k porušení čl. 11 odst. 1 Charty z roku 1961.

Raúl CANOSA USERA
zpravodaj

Giuseppe PALMISANO
předseda

Henrik KRISTENSEN
zástupce
výkonného tajemníka

ODDĚLENÉ SOUHLASNÉ STANOVISKO KARIN LUKAS

1. Plně sdílím názor většiny členů Výboru, co se týče porušení čl. 11 odst. 1 Charty z roku 1961 v projednávané věci. Pouze částečně však souhlasím s odůvodněním Výboru, zejména pokud jde o výrazně formalistický důvod, kvůli němuž se Výbor odmítl zabývat otázkami diskriminace, které jsou přitom dle mého mínění v tomto případě klíčové.
2. Výbor sice uznává, že „stížnost může nastolovat i otázky diskriminace, jelikož byla podána na základě Charty z roku 1961, nebude se (...) jí zabývat ve světle preambule Charty z roku 1961“. To je s ohledem na skutkové okolnosti případu jen těžko pochopitelné.
3. Kromě obdobných rezolucí Parlamentního shromáždění, které Výbor cituje a které se bez výjimky vztahují k diskriminaci na základě sexuální identity a diskriminace transgender osob, i různé lidskoprávní orgány OSN odsuzují tento zásah do práva na zdraví jako diskriminační jednání ze strany států.
4. Konkrétně cituji rezoluci Parlamentního shromáždění Rady Evropy č. 2048 (2015) ze dne 2. dubna 2015, nazvanou „Diskriminace transgender osob v Evropě“, ve které se uvádí: „... Ve světle výše uvedeného Shromáždění vyzývá členské státy, aby: (...) přijaly rychlé, transparentní a dostupné postupy právního uznání pohlaví založené na sebeurčení, včetně zákazu sterilizace a dalších zdravotních požadavků jako je diagnostika duševního zdraví.“
5. Právě to je jádrem projednávané stížnosti a Výbor se s tímto klíčovým aspektem dle čl. 11 odst. 1 ve spojení s preambulí Charty z roku 1961 zakazující diskriminaci nijak nevyprávěl.
6. Jak správně poukazují stěžovatelské organizace, požadavek na sterilizaci je diskriminací na základě genderové identity. Transgender osoby jsou skutečně diskriminovány oproti cisgender osobám, jejichž genderová identita je uznána již od narození, aniž by jim byly předepisovány jakékoliv vážné lékařské zákroky, k nimž sterilizace patří.
7. K takovému rozdílnému zacházení neexistují žádné objektivní a přiměřené důvody. Podle mezinárodního práva lidských práv lze lékařskou péči poskytnout bez souhlasu pouze v naléhavých situacích v zájmu zdraví dotyčného jednotlivce, není-li pacient svůj souhlas schopen poskytnout. Sterilizace pro účely právního uznání pohlaví bezpochyby tyto podmínky nespĺňuje, a proto představuje závažné porušení čl. 11 odst. 1 a preambule Charty z roku 1961.
8. Navíc je namístě konstatovat, že sterilizace je jedním z nejzávažnějších lékařských výkonů, jejichž důsledky jsou pro dotčenou osobu trvalé a nevratné.
9. Proto vyjadřuji politování nad tím, že se Výbor touto zásadní otázkou vůbec nezabýval, což odůvodnil dosti formalistickou argumentací. V důsledku toho je podceněn rozsah porušení, kterého se smluvní stát dopouští.